

Marek, Pavel

K problematice budování české pravoslavné církve v období první republiky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická. 2006, vol. 55, iss. C53, pp. [87]-105

ISBN 978-80-210-4275-9

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102433>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PAVEL MAREK

K PROBLEMATICE BUDOVÁNÍ ČESKÉ PRAVOSLAVNÉ CÍRK- VE V OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY

Pravoslavní¹ v českých zemích se na přelomu 19. a 20. století pohybovali, obrazně řečeno, mezi dvěma autokefálními církvemi, mezi srbskou a ruskou. Zatímco v předválečných letech tato pozice uprostřed, kterou můžeme v obecném pohledu označit za problematickou ve smyslu nebezpečí pro vyvolání zápasu o ovládnutí nebo získání vlivu z obou silných pólů, nebyla zdrojem napětí a pravoslavní se nedostali do sváru mezi oběma církvemi,² po roce 1918 se situace v tomto ohledu zásadně změnila. Vytvoření samostatného státu výrazně modifikovalo nejen státoprávní poměry, ale vyvolalo na území Československé republiky náboženské hnutí takového rozsahu, jaké tento prostor nezažil s trochou nadsázky snad od husitské doby. Jeho produktem byla nejen krize v římskokatolické církvi,³ která nakonec vyústila v založení nové národní Církve československé, organizační pohyb mezi českými, německými a slovenskými evangelíky, změny v židovských náboženských obcích atd., ale nové impulsy jsou patrné i na půdě českého pravoslaví. Období první a druhé ČSR bychom označili za léta expanze srbské pravoslavné církve do českého, slovenského a podkarpatoruského prostředí,⁴ která zásadním způsobem ovlivnila české pravoslaví a vytvořila podmínky pro budování autokefální církve i vytvoření zvláštních znaků českého pravoslaví formulovaných biskupem Gorazdem. Zatímco události provázející počátky církevní organizace v souvislosti s činností České náboženské obce pravoslavné a tzv. pra-

¹ Studie vznikla v rámci plnění grantového úkolu GAČR „Emil Dlouhý-Pokorný a jeho místo v moderních českých církevních dějinách“ č. 409/05/2726.

² Marek, Pavel: *K počátkům pravoslavné církve v českých zemích*. In: Andros Probabilis. Ed. Jiří Malíř a Pavel Marek. Brno – Olomouc 2005, s. 285–298.

³ Nejnověji srov. Marek, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky. 1918–1924*. Olomouc 2005.– Tam je uvedena další literatura.

⁴ Marek, Pavel: *K Dositejově československé misi v letech 1920–1925/6*. In: O exilu, šlechtě, Jihoslovanech a jiných otázkách dějin moderní doby. Sborník k narozeninám Arnošta Skoupého. Olomouc 2004, s. 181–205.

voslavnou krizi v Církví československé už byly pojednány na jiných místech,⁵ problém vnitřní výstavby pravoslavné církve stojí na okraji pozornosti.

Proto chceme náš příspěvek věnovat právě těmto otázkám. Naším cílem je dokázat, že rozhodující osobností, která ovlivnila podobu českého pravoslaví, byl biskup Gorazd spolupracující se srbskou pravoslavnou církví, jehož zásahy směřovaly jak do sféry organizace církve, tak také do věroučné a liturgické oblasti. Pramennou základnu práce tvoří archiválie pocházející z jeho literární pozůstalosti a z fondů církevního oddělení Ministerstva školství a národní osvěty. Nedílnou součástí zdrojů je také dobový tisk, zejména pravoslavné orientace.⁶

Výstavba české církevní organizace pravoslavných a její směřování k autokefalitě vyžadovalo, aby se do čela hnutí postavily obětavé, zapálené, věci oddané, ale i schopné osobnosti. Tyto elity měly obsadit funkce ve správním aparátu České náboženské obce pravoslavné a řídit budování ústředí církve a jednotlivých náboženských obcí. Statut obce z roku 1922 předpokládal, že v čele bude stát biskup jako duchovní správce a představenstvo České náboženské obce pravoslavné⁷ jako výkonný orgán všeobecného shromáždění⁸ a synodální rady.⁹ Volby na ustavujícím shromáždění 15. 6. 1922 ukázaly, že statut nebyl ve všech člancích přesně dodržen. Všeobecné shromáždění ve smyslu stanov se nekonalo, byl zvolen biskup a představenstvo obce, dále došlo k volbě osmi členů výboru, tajemníka a smírčího soudu. Konsistoř absentovala. Stav se podařilo změnit až 22. 11. 1925 na jednání v České Třebové.¹⁰

Novou dimenzi statut obce získal v roce 1923, kdy na základě tomosu cařihradského metropolity vznikla v Československu místní autonomní pravoslav-

⁵ Marek, Pavel: *K některým aspektům církevní krize na počátku první Československé republiky*. In: Acta UPO, Politologica 3. Ed. P. H. Marek, Olomouc 2004, s. 161–179. T ý ž : *K otázce teologického a organizačního vyústění českého katolického modernismu (1907–1924)*. In: AUPO, FP, Moravica 3. Studia Moravica, 3. Ed. Erik Gilk. Olomouc 2005, s. 87–96.

⁶ Náš příspěvek je upravenou pasáží z knihy Marek, Pavel: *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1942*. Brno 2004. – Tam jsou uvedeny také další zdroje pramenné a literární povahy.

⁷ Tříčlenné, složené z předsedy a jeho dvou náměstků.

⁸ Všeobecné shromáždění tvořili biskup, synodální rada, představenstvo obce, 20 zástupců duchovenstva a 40 zástupců laiků.

⁹ Synodální radě předsedal biskup, byla dvanáctičlenná, tvořená z jedné třetiny duchovními a ze dvou třetin laiky. Měla mít dvě komory – konsistoř a senát.

¹⁰ Národní archiv (dále NA) Praha, fond Ministerstvo školství a národní osvěty (dále MŠNO), sig. 47 VII, k. 3907 – Pamětní spis, s. 46–49. – Zatímco synodální rada do přijetí nové ústavy pracovala v podstatě ve stejném složení, v představenstvu ČNOP došlo po roce 1925 k několika změnám. V roce 1926 zemřeli předseda Isidor Zahradník (19. 2. 1926) a jeho první náměstek Gorazd F. Vacek (20. 9. 1926). I. Zahradníka (1864–1926) nejprve zastupoval úřadující náměstek Vacek (1864–1926), po Vackově úmrtí stál v čele orgánu jako úřadující náměstek Alois Václav Ševčík z Brna. Druhé všeobecné shromáždění 4. 7. 1927 ve Štěpánově zvolilo nové představenstvo obce. Předsedou ČNOP byl zvolen prof. PhDr. Miroslav Prokop Haškovec, romanista z Brna, jeho prvním náměstkem se stal Dr. Ing. Alois Václav Červín (1890–1953) z Prahy a druhým náměstkem továrník z Josefova Vladislav Čerych. Ševčík byl ustanoven protopresbyterem pro Moravu (do 30. 8. 1930, kdy zemřel).

ná církev se třemi eparchiemi – pražskou, moravsko-slezskou a karpatoruskou. Její správu vykonávala Kancelář arcibiskupa pražského a celého Československa – tento orgán řídil jako kancléř protopresbyter Miloš Červinka.¹¹ V čele pražské eparchie stál arcibiskup Savatij, jehož zastupoval M. Červinka, a jako výpomocný duchovní v ní působil Alexandr Solovjev. Administrativní správu vykonávala Církevní rada pravoslavné archiepiskopie pražské, složená z výboru ČNOP a šesti kooptovaných členů obce. Pod pražské ústředí spadaly dvě místní expozitury (budoucí náboženské obce) v Táboře a v Trhových Svinech a dvě pravoslavná centra, jedno v Poděbradech (žilo zde hodně Ukrajinců) a druhé v Říčanech (velká kolonie Rusů), obě měla svého duchovního správce, o. Grigorije Melnika, resp. o. Grigorije Kryžanovského. Moravsko-slezská eparchie nebyla zpočátku institucionalizována, jednotlivci pravoslavného vyznání spadali pod Prahu. Situace se začala měnit až v roce 1924 v souvislosti s řešením pravoslavné krize v CCŠ. V dubnu 1924 přešla k pravoslaví větší skupina věřících v Chudobíně a okolí a brzy se zorganizovala v expozituru pražské ČNOP. Duchovní správu vedl o. Josef Židek, řídicím orgánem byla rada starších. V srpnu a září vznikly další expozitury, proto 29. 12. 1924 pražské ústředí zřídilo pětadvacetičlennou Moravsko-slezskou eparchiální radu pravoslavnou v čele s biskupem Gorazdem.¹² Vedle těchto „Gorazdových“ expozitur pod Savatijovu správu patřila ještě jedna moravská jednotka, a sice Pravoslavné bratrství sv. Sergeje Radoněžského v Brně, tvořené převážně ruskými emigranty. V čele bratrství stál jako předseda profesor české techniky v Brně Nikolaj Uralov a duchovní správu vykonával o. Jaroslav Alexej Vaněk. Místo biskupa nebylo obsazeno a funkci zastával Savatij.¹³ Nejsložitější byla situace na Slovensku a na Podkarpatské Rusi – na tomto území se nacházela eparchie karpatoruská, jež rovněž podle zmíněného tomosu patřila do Savatijovy arcibiskupské správy. O tamní situaci bude pojednáno v dalším oddílu naší práce.

Nové Gorazdovo vedení ČNOP, které obec de facto převzalo v únoru 1926, tento model uspořádání a organizačního členění církve vnímalo kriticky. Na jedné straně poukazovalo na neexistenci moravské a karpatoruské eparchie a skutečnost, že cařihradský tomos z roku 1923 je v rozporu se statutem náboženské obce, na druhé straně v souladu s představami státních úředníků a oficiálním postojem srbské pravoslavné církve chtělo v Československu vytvořit autokefální pravoslavnou církev. K tomu však nezbytně potřebovalo, aby na území státu existovaly

¹¹ G r i g o r i ě , Vladimír: *Pravoslavná církev v Republice československé*. 1. vyd. Praha 1926, s. 60. (V dalším textu při citacích nezkracujeme, abychom odlišili od 2. vydání, které v podstatných rysech přistupuje ke zpracování historie církve odlišně).

¹² Byla složena z duchovních a laiků z každé moravské expozitury a řídil ji osmičlenný výbor (V. A. Ševčík, J. Židek, J. Rezek a M. Křeháček, všichni duchovní, J. Bílý, J. Hrdlička, B. Skládál a J. Šincl, všichni laici). Už 19. 1. 1925 však Gorazd požádal o dovolenou ze zdravotních a kanonických důvodů a jeho nástupcem byl zvolen o. V. A. Ševčík, povýšený na protopjereje. G r i g o r i ě , V.: *Pravoslavná církev v Republice československé*. Praha 1926, s. 62. G r i g o r i ě , Vladimír: *Pravoslavná církev v Republice československé*. Praha 1928, 2. vyd., s. 151–152 (dále 2. vydání knihy citujeme zkráceně).

¹³ G r i g o r i ě , V.: *Pravoslavná církev*, s. 62. – Pokud jde o ruskou komunitu v Brně, je možné, že však inklinovala k Sergijovi.

minimálně tři fungující eparchie. Proto hned od roku 1926 můžeme sledovat snahu transformovat statut ČNOP, resp. změnit tuto organizaci na českou pravoslavnou eparchii jako jeden ze tří komponentů budoucí autokefální církve. Toto úsilí směřovalo ke zpracování a schválení nové eparchiální ústavy.

Ústava české pravoslavné eparchie vznikala v letech 1926–1929 a proces jejího vzniku ilustruje velké odhodlání, s jakým vedení ČNOP tehdy pracovalo.

První verzi elaborátu zpracoval Ladislav Stěhule (Stěhovský-Kopal) a její znění bylo předloženo k vyjádření všeobecnému shromáždění obce zasedajícímu 2. 7. 1927 ve Štěpánově. Diskuse ukázala, že vznikl sice kvalitní, ale příliš složitý a komplikovaný dokument, nekorespondující se současným stavem hnutí pravoslavných. Navíc počítal s územím Slovenska a Podkarpatské Rusi, kde však ještě nebyly vytvořeny ani základní podmínky pro zformování eparchie. Proto byl návrh odložen a synodální rada hledala jiné řešení.

Po jistém tápání způsobeném absencí odborníka, jenž by zadaný úkol splnil, se vedení obce obrátilo do zahraničí. Navázalo kontakt s Kassianem Bogatyrcem, emeritním profesorem kanonického práva na teologické fakultě v Černovicích, Sergejem Trojickým, ruským emigrantem žijícím v Subotici v Království SHS, vyhlášeným dobovým znalcem kanonického práva, a s Dušanem Jakšicem ze Sremských Karlovců, jenž byl rovněž profesorem církevního práva. K. Bogatyrec se ukázal jako vůdčí osobnost tohoto seskupení, nechal se inspirovat několika ústavami, zejména statutem rumunské pravoslavné církve, a kolegům předložil svou verzi ústavy. Po komplikovaných diskusích počátkem února 1928 byl materiál hotov, komise synodální rady jej ještě upravily a přizpůsobily českým podmínkám a po 3. 5. 1928 text ústavy projednávala státní administrativa a synod srbské pravoslavné církve.¹⁴

Zatímco úředníci a právníci ministerstva školství neměli proti znění ústavy námitky, schvalování v srbské církvi bylo komplikované, trvalo několik měsíců a hrozilo, že se protáhne na delší dobu. Vedení obce se podařilo tento problém zvládnout s mimořádným nasazením sil, k saboru vyslalo zvláštního delegáta, zprostředkovalo vyjednávání mezi ministerstvem školství a synodem církve, takže nakonec se delegát o. Pavel Šrom 12. 3. 1929 vrátil do vlasti se schváleným materiálem.

Ústavu české pravoslavné eparchie státní orgány potvrdily 6. 6. 1929¹⁵ a 22. 9. 1929 proběhlo v Olomouci ustavující zasedání eparchie s volbou funkcionářů. Do čela byl postaven biskup Gorazd, prvním místopředsedou eparchiální-

¹⁴ Grigorij, V.: *Pravoslavná církev*, s. 166.

¹⁵ Byla publikována ve Věstníku MŠNO, 12, 1930, č. 1, s. 11–33. – Má čtyři části a 125 paragrafů: 1. Základní ustanovení, 2. Základní jednotky eparchie (církevní obec a monastýr), 3. Eparchiální správa (eparchiální archijerej, eparchiální shromáždění, eparchiální rada, duchovní eparchiální soud), 4. Závěrečná ustanovení. Eparchiální shromáždění bylo voleno na šest let a složeno z 15 zástupců duchovenstva a 30 laiků. Eparchiální rada byla dvanáctičlenná, třetinu tvořili duchovní a dvě třetiny laici. Rada měla svou vlastní kancelář s úředníky: tajemníkem, archivářem a referenty. Měla také tři odbory: církevní (konsistoř), osvětový a hospodářský. Na šest let se volil též tříčlenný eparchiální soud. Ústava znala vedle obce též vyšší organizační jednotku protopresbyteriát – protopresbyter byl ustanoven pro Moravu. Tato ústava se stala základem, z něhož se vycházelo při úpravách organizace i v dalších letech, až do současnosti.

ho shromáždění se stal P. M. Haškovec (1876–1935)¹⁶ a druhým V. A. Ševčík (1875–1930).¹⁷ Účastníci shromáždění zvolili také eparchiální radu,¹⁸ duchovní soud¹⁹ a moravského protopresbytera.²⁰

Nové vedení obce muselo řešit také nelehký úkol zajistit chod církve po finanční stránce. S ohledem na potřeby pravoslavného hnutí a při reflexi počtu věřících se nedalo předpokládat, že církevní obce a celá eparchie může fungovat na základě dobrovolných příspěvků, příp. církevní daně, jejíž vybírání navíc neprobíhalo pravidelně a samotná platební morálka nebyla na potřebné úrovni. Za této situace náboženská obec mohla počítat pouze s finanční pomocí ze zahraničí nebo s příspěvky od státu. První zdroj příjmů nemohl být ani stálý, ale ani velký, jednalo se spíše o výpomoc, podporu a jednorázovou půjčku. Proto se vedení obce orientovalo na státní úřady a pokoušelo se získávat dotace na různé potřeby. Tak např. v letech 1922–1924 pravoslavní obdrželi od ministerstva školství příspěvky ve výši 80 000, 100 000 a 30 000 korun, převážně na pokrytí výdajů administrativního rázu. Tyto jednorázové subvence státní orgány chápaly jako dobrovolný příspěvek v případě, kdy není plně vyčerpána plánovaná rozpočtová položka, a proto také v letech 1928–1931 eparchiemi požadované sumy nebyly ministerstvem

¹⁶ Prof. Haškovec zemřel 21. 12. 1935 a jeho místo zaujal po eparchiálním shromáždění 11. 5. 1936 v Olomouci středoškolský prof. Josef Bílý z Olomouce. 2. *eparchiální shromáždění*. Věstník, 3, 1932, č. 2, 1. 2., s. 7–8. *Eparchiální shromáždění*. Věstník, 7, 1936, č. 6, 1. 6., s. 1–3. K Haškovcovi srov.: Z Brna. (Úmrtí). Věstník, 7, 1936, č. 1, 1. 1., s. 6; Dr. Prokop Miroslav Haškovec. Věstník, 7, 1936, č. 2, 1. 2., s. 1–2; V a c e k , Jiří: *Interakce ruské a ukrajinské emigrace s českou a slovenskou vědou a kulturou*. In: V e b e r , Václav: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945*. Praha 1994, s. 14–15; K o p a l , Josef: *Prokop Miroslav Haškovec*. Praha 1939.

¹⁷ Druhým místopředsedou se stal po smrti V. A. Ševčíka ředitel měšťanky v Olomouci Antonín Šincl a po jeho úmrtí v únoru 1934 na jeho místo nastoupil prof. Josef Hrdlička z Olomouce. O. Václav Ševčík. Věstník, 1, 1930, č. 17, 1. 9., s. 72; *Za zemřelým otcem protopresbyterem V. A. Ševčíkem*. Věstník, 1, 1930, č. 18, 15. 9., s. 74–75; D. o. Václav Alois Ševčík. Hlas pravoslavi, 6 (19) 1950, s. 125.

¹⁸ V eparchiální radě za duchovní zasedali ing. Dr. A. Červín, J. Kráčmar, J. Leixner, A. Ševčík, za laiky J. Bílý, V. Čerych, J. Fleischmann, P. Haškovec, J. Hrdlička, Z. Soldát, J. Svojka, V. Štěpánek. Předsedou církevního odboru (konsistoře) byl Č. Kráčmar, předsedou osvětového sboru P. Haškovec, předsedou hospodářského odboru V. Čerych. V roce 1936 byli do eparchiální rady zvoleni: za duchovní J. Rezek, J. Židek, J. Leixner a V. Číkl, za laiky J. Bílý, N. Coufal, J. Hrdlička, J. Novotný, F. Skácel, B. D. Skládal, Z. Soldát a J. Sonnevend. *Konstituování eparchiálního shromáždění. Volba eparchiální rady*. Věstník, 1, 1930, č. 13, 1. 7., s. 53; *Zustavující schůze eparchiální rady*. Věstník, 1, 1930, č. 19, 1. 10., s. 77–78; L e i x n e r , Josef: *Na paměť o. d. Josefa Rezka*. Hlas pravoslavi 6 (19), 1950, s. 127; D. M.: *Vzpomínka. (Památce zemřelého o. protojereje Josefa Leixnera)*. Hlas pravoslavi 49, 1993, s. 69–71.

¹⁹ Členy soudu se stali J. Rezek, F. Šimek a J. Židek. *Za pravdou*, 9, 1929, č. 39, 26. 9., s. 154–155. – V roce 1936 byli zvoleni P. Kauer, V. Červín a V. Zdražila. *Protojerej Petr Fr. Kauer zemřel*. Věstník, 8, 1937, č. 8, 15. 9., s. 61.

²⁰ Po smrti protojereje V. A. Ševčíka 25. 8. 1930 se novým protopresbyterem pro Moravu stal Josef Rezek, toho 28. 12. 1931 vystřídal duchovní správce v Brně F. Petr Kauer, ale když přešel do Prahy na místo pražského duchovního správce, v únoru 1934 tuto funkci převzal opět J. Rezek. *Protojerej Petr Fr. Kauer zemřel*. Věstník, 8, 1937, č. 8, 15. 9., s. 61.

vyplaceny v plné výši.²¹ Za této situace vedení obce žilo v nejistotě, nemohlo pracovat systematicky a pokrývat výdaje dlouhodobějšího rázu, jako např. sanace platů duchovních nebo zajištění studia bohoslovců.

Bezprostředně po českořebovském shromáždění náboženské obce její nový předseda I. Zahradník informoval ministerstvo školství o neutěšeném hospodářském a sociálním postavení 18 pravoslavných duchovních a žádal o udělení subvence.²² V následujícím roce se však podařilo najít systémové řešení tohoto problému v souvislosti s přípravou kongruového zákona. Od ledna 1926 pravoslavní duchovní dostávali zálohu na stálý plat a po vydání prováděcího nařízení v roce 1928 ti kněží v českých zemích, kteří splňovali podmínky, pobírali kongrua. Z hlediska perspektiv církve se jednalo o mimořádně závažný akt, neboť jednotlivé obce nebyly schopny své kněze trvale sanovat a církevní daň se stala jen doplňkovým platem duchovního.²³ Podle kongruového zákona pravoslavní kněží získali současně nárok na penzi a tu pobíraly i vdovy po duchovních.

Zařazení pravoslavné církve mezi kongruové lze označit za velký úspěch biskupa Gorazda, neboť tento akt současně znamenal potvrzení státního uznání kontinuity vývoje pravoslavné církve mezi habsburskou monarchií a Československou republikou, včetně uznání srbské jurisdikce před rokem 1918, což přispělo k modifikaci postavení pravoslavné eparchie. Zatímco dosud státní orgány vnímaly pravoslavnou církev v ČSR víceméně jako nové náboženské sdružení, jehož poměr ke státu bude nutno teprve upravit, a proto mu neposkytovaly tytéž výhody jako jiným kongruálním církvím, nyní se církev dostala na úroveň ostatních státem uznávaných církevních organizací s nárokem na rovnoprávnost přístupu.²⁴ Gorazd přesvědčil státní orgány o kontinuitě vývoje pravoslavné církve na základě fakt získaných studiem historických dokumentů v jugoslávských archivech, jež byly vtěleny do memoranda a posléze v roce 1932 vydány tiskem pod titulem Pamětní spis o právním postavení pravoslavné církve v Republice československé. Důležité také bylo, že se biskupovi podařilo získat na svou stranu vůdčí politiky Československé strany lidové [jejich mluvčím byl František Nosek (1886–1935)], kteří žádost pravoslavných kruhů o zařazení mezi kongruální církve podpořili.

Změna vztahu státu vůči eparchii se promítla také do skutečnosti, že od roku 1934 se fakultativní příspěvek na činnost církve změnil v závazný, byl zvýšen a figuroval ve státním rozpočtu v podobě podpory na výdaje eparchiálního ústředí.²⁵ Tato úprava reagovala na memorandum biskupů Gorazda a Damaskina vládě z 28. 4. 1932,²⁶ které požadovalo, aby stát pravoslavnou církev v Československu

²¹ NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, k. 3907 – Pamětní spis o právním postavení církve pravoslavné v Československé republice (autor JUDr. Pavel Kafka), s. 94.

²² NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, karta 3915 – dopis I. Zahradníka MŠNO z 2. 12. 1925.

²³ Š u v a r s k ý , Jaroslav: *Biskup Gorazd*. Praha 1979, s. 188; L e i x n e r , Josef: *Všeo-
becné dějiny církevní*. Praha 1957, s. 175–176.

²⁴ NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, k. 3907 – stanovisko MŠNO zaslané 2. 11. 1932 MZV v Praze.

²⁵ Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd*, s. 199.

²⁶ NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, k. 3907.

finančně odškodnil za křivdy na ní spáchané v letech 1918–1932 tím, že úřady nesprávně hodnotily její historický vývoj na území dnešní republiky a tím ji připravily na dotacích nejméně o 14 milionů korun. Státní úředníci sice finanční náhradu a argumentaci dokumentu odmítli, ale po osobním jednání obou biskupů na ministerstvu školství za účasti Milivoje M. Crvčanina došlo ke konsensu.

Memorandum biskupů z 28. 4. 1932 formulací finančních požadavků vůči státu dokumentuje skutečnost, že pravoslavné hnutí na území ČSR v tomto časovém období skutečně usilovalo o naplnění ideje autokefální církve. Chtělo získat stálý zdroj příjmů pro sanaci potřeb a činnosti eparchií s důrazem na zajištění chodu administrativního ústředí a zabezpečení výchovy a vzdělání bohoslovců. Zvláště těžce neslo fakt, že církev nemá prostředky na vybudování bohosloveckého učiliště nejen s ohledem na předpokládaný rozmach pravoslaví ve státě, ale také proto, že jeho existence byla jednou z podmínek pro dosažení autokefality.

Problémy související se zajištěním vzdělání bohoslovců musela na počátku 20. let řešit už církev československá. Díky Dositejovi se podařilo najít východisko ve vysílání studentů do Království SHS. V letech 1922–1924 odešlo do seminářů srbské pravoslavné církve v Sremských Karlovcích, Sarajevě a Bitolji celkem 29 mladých mužů²⁷ a jejich pobyt plně hradila srbská církev. Tento slibný začátek však postupně dostával trhliny. Krize uvnitř CČS, související s hledáním ideové orientace, se nepříznivě projevila zmenšeným zájmem o studium bohosloví, ale ovlivnila také osudy těch, kteří už v Království pobývali: desítka z nich hledala svou perspektivu v jiném povolání, pět z nich přešlo k církvi československé, sedm se rozhodlo zůstat v zemi svého studia. Česká pravoslavná eparchie nakonec získala jen šest nových kněží.²⁸ Když se vrátili do vlasti, nastal problém s nostrifikací jejich vzdělání. Pokud neměli maturitu na gymnáziu, bohoslovecké studium v Království jim nebylo uznáno a zkoušku dospělosti museli skládat dodatečně v ČSR. Gorazd pro ně ve svém bytě zřídil internát a připravovali se tu pod vedením čtyř profesorů.²⁹ Akcí bylo pochopitelně nutno sanovat finančně, takže když se v roce 1930 podařilo vše zvládnout, oddechli si na všech stranách.³⁰ V roce 1931 však synod srbské pravoslavné církve dal čs. vyslanci v Bělehradě Robertu Fliedrovi (1883–1957) na vědomí, že stav, kdy srbská církev vydržuje 32 bohoslovců ze sice spřátelené, ale přece jen cizí země, je trvale neúnosný, neboť jsou odčerpávány potřebné prostředky na výchovu vlastních duchovních.

Biskupové odhadovali, že pravoslavná církev v Československu bude každoročně potřebovat 11–12 nových kněží. Pokusem o řešení této situace bylo budo-

²⁷ Podle jiných údajů v roce 1922/1923 studovalo v Srbsku 11 studentů, ve školním roce 1923/1924 26 studentů. Archiv úřadu eparchiální rady olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve v Olomouci, fond pozůstalost M. Pavlíka-Gorazda, složka Teologická učiliště v Srbsku a Olomouci, bez sig.

²⁸ Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd*, s. 186, 205.

²⁹ Srov. např.: N o v á k , A. J.: *Bohoslovcem u vladyky Gorazda*. Hlas pravoslaví 15 (28), 1959, s. 133–140.

³⁰ Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd*, s. 186.

vání bohosloveckého ústavu v rezidenci mukačevského biskupa a udělování finanční podpory-stipendií studentům v zahraničí.³¹

Jedno z významných pojitků, které stmelovalo náboženské obce české pravoslavné eparchie v jeden celek, představovalo vydávání časopisu. List *Za pravdou* provázel historii Gorazdovy moravské pravoslavné skupiny od jejích počátků a nakonec se stal tribunou ČNOP.³² Ustavení eparchie přineslo významný impuls také sféře vydavatelské a ediční činnosti a projevilo se transformací časopisu *Za pravdou*. V roce 1930 byla redakce přenesena do Prahy v souladu se záměrem vybudovat ústředí eparchie v hlavním městě a tento čtrnáctideník začal vycházet pod novým titulem *Věstník české pravoslavné eparchie*. Redakci současně převzal z rukou Josefa Leixnera František Prokop Šimek.³³ V roce 1932 finanční problémy vedení eparchie přiměly k provedení jistých restrikcí a změn, noviny se nyní jako měsíčník ocitly v Brně a redakci převzal M. Haškovec.³⁴ Po jeho smrti *Věstník* redigoval Karel Jaroslav Rosák (1905–1990). Po 15. září 1938 došlo k omezení periodicity (jednou za šest týdnů) a v roce 1942 list zanikl.³⁵

Jen na okraj je nutno zdůraznit, že ústředí české pravoslavné eparchie bylo ve stálém styku se srbskou pravoslavnou církví, udržovalo kontakty se Slovenskem a zejména Podkarpatskou Rusí (mukačevsko-prešovskou eparchií a jejími biskupy-delegáty vybranými z řad duchovních srbské církve) a snažilo se kontaktovat i pravoslavné církve v Rumunsku a Polsku. A. V. Červín jezdil také na Volyni, k tamním Čechům, kteří přijali pravoslaví.³⁶ Nejintenzivnější vazba pochopitelně vznikala se srbskou pravoslavnou církví jako s církví mateřskou. Biskup Gorazd se pravidelně účastnil zasedání synodu, kterému předkládal zprávy o stavu české pravoslavné eparchie (např. v roce 1939 se o ní diskutovalo celý jeden den) a konzultoval všechny zásadní otázky svého postupu. I nadále, ve 30. letech, se orientoval na biskupa Dositeje, s nímž ho pojilo dlouholeté přátelství. Srbská pravoslavná církev Gorazdovy zásluhy o pravoslaví ocenila mj. také udělením řádu Bílého orla, který biskup přijal v roce 1930 z rukou patriarchy Varnavy.

Základní organizační jednotkou pravoslavné církve v českých zemích byla náboženská obec. Statut České náboženské obce pravoslavné z roku 1922 obec chápal v širším teritoriálním pojetí a tehdy splývala s územím Čech, Moravy

31 NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, k. 3912 – dopis patriarchy Varnavy R. Fliedrovi z 30. 7. 1931. Tamtéž, karton 3907 – Gorazdovo a Damaskinovo memorandum vládě z 28. 4. 1932.

32 L e i x n e r , Josef: *K 30. výročí časopisu Za pravdou*. Hlas pravoslaví 7, 1951, s. 210–214.

33 O změnách rozhodla 3. 1. 1930 synodální rada a *Věstník* v rozsahu osmi stran začal vycházet dvakrát měsíčně, první číslo je datováno 15. 1. 1930. Od č. 8 z 15. 4. 1931 list řídil jako odpovědný redaktor Vít Abrahám. *Slovo úvodní*. *Věstník*, 1, 1930, č. 1–2, 15. 1., s. 1–2.

34 Od č. 5 z 1. 5. 1932 však v tiráži figuruje jako odpovědný redaktor J. B. Tikal. Od č. 1 z 1. 1. 1938 se odpovědným redaktorem stal Ferdinand Kepák.

35 K historii *Věstníku*: ALEŠ, Bohumír: *Po dvaceti pěti letech*. Hlas pravoslaví 13 (26), 1957, s. 17–19.

36 Srov. např.: Č e r v í n , V. A.: *Výsledky mého letošního zájezdu na Volyň*. *Věstník*, 1, 1930, č. 19, 1. 10., s. 77–78. T ý ž : *Po čtvrté u volyňských Čechů*. *Věstník*, 2, 1931, č. 17, 1. 9., s. 66–67.

a Slezska. Duchovním správcem obce se stal pražský farář (biskup), přičemž vedení obce mělo právo zřizovat své expozitury na různých místech podle potřeby v závislosti na počtu pravoslavných věřících. Vytvoření místní filiálky bylo spojeno se jmenováním výpomocného duchovního, který měl statut výpomocného kněze, kaplana faráře pražské náboženské obce.

Zmíněná ustanovení statutu o zakládání obcí se v letech 1923–1925 podařilo převést do reality života obce a vedle Prahy fungovaly expozitury v Táboře, Olomouci, Štěpánově, Brně, Přerově, Vilémově, Třebíči, Chudobíně, Dolních Kounicích a Řimicích. V těchto místech také působili stálí duchovní správci instalovaní pražským ústředím: od roku 1923 v Táboře, od roku 1924 v Olomouci, Štěpánově, Brně, Vilémově, Chudobíně, Dolních Kounicích a Řimicích, od roku 1925 v Třebíči a Přerově. Vedle těchto 11 „obcí“ existovaly ještě další tři v Kroměříži, Tovačově a Čelechovicích na Hané, ovšem bez stálého kněze, přičemž se počítalo s tím, že v brzké době bude tento počet zvýšen na 19.

Tento centristický model organizačního členění pravoslavné církve reflektoval situaci na počátku 20. let. Po rozšíření počtu věřících, kteří do obce přecházeli převážně z československé a římsko-katolické církve, však přestal vyhovovat a od konce 20. let ho vedení obce začalo měnit na decentralní se zachováním vůdčího postavení pražského ústředí, ale s posílením samostatnosti místních seskupení, která se transformovala v autonomní náboženské obce. V letech 1928–1930 vznikly samostatné náboženské obce nejprve v Olomouci, Brně a ve Štěpánově, po vydání nové ústavy pravoslavné eparchie se konstituovaly náboženské obce v roce 1930 v Táboře a v roce 1931 v Přerově, Vilémově, Třebíči, Chudobíně, Dolních Kounicích a Řimicích. Vytvoření státem schválených obcí bylo současně spojeno s vymezením obvodu působnosti jednotlivých obcí a toto uspořádání trvalo do roku 1939, resp. 1941 s výjimkou odloučení některých teritorií v souvislosti se stanovením nových hranic mezi německou říší a protektorátem, která se stala říšským územím. Osamostatnění obcí urychlilo řešení problému administrativního postavení kněží. Došlo k systemizaci míst v duchovní správě a k přeměně statutu výpomocného kněze ve faráře náboženské obce, který byl také obcí volen.

Existence náboženských obcí měla v životě pravoslavné církve své nezastupitelné místo. Obce se staraly nejen o zajištění existence a chodu důstojného náboženského stánku, ale především se snažily přispívat k výchově věřících v pravoslavném duchu a usilovaly o zintenzivnění náboženského dění. Měly důležité místo ve finančním hospodaření církve, vybíraly náboženskou daň a dary a hlavně z těchto prostředků byly sanovány potřeby ve vztahu ke kostelu, jeho personálu, pěveckým sborům a různým nábožensko-kulturním aktivitám. Přispívaly také na činnost ústředí církve v Praze. Obce prostřednictvím svého duchovního správce garantovaly náboženskou výchovu ve školách (vyučování náboženství)³⁷ a vedení matrik. Činnost obce řídil volený sbor starších složený z věřících-laiků, který

³⁷ Srov. např.: *Vyučování náboženství v Praze*. Za pravdou 6, 1926, č. 50, 16. 12., s. 200; *Ze Štěpánova*. Za pravdou 4, 1924, č. 37, 11. 9., s. 227; Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd.*, s. 178. – Skupina duchovních (J. Leixner, A. V. Ševčík a J. Židek) záhy zpracovala učební osnovy a vyšly také učebnice náboženství pro všechny věkové kategorie.

zřizoval odbory (např. stavební, pohřební, vzdělávací). K rozšiřování náboženského života v obcích na některých místech přispívaly také přidružené spolky.

Ustavení samostatných náboženských obcí pochopitelně neznamenalo oslabení kontaktu kněží a věřících se svým duchovním otcem, biskupem Gorazdem, který využíval všech vhodných příležitostí k návštěvám obcí. Jestliže jeho zájezdy na přelomu 20. a 30. let měly vedle pracovního rázu také svou slavnostně-reprezentační dimenzi a pomáhaly zavádět novu liturgii a obřady (uděloval myropomazání, o svátcích vedl slavnostní bohoslužby s hosty, srbskými a ruskými biskupy, byl kazatelem na slavnostech, světil prapory atd.), upevňovaly náboženský život a organizaci, pak ve 30. letech se změnil v klasickou misijní činnost. Od roku 1934 zajížděl do obcí až k půlročním pobytům, aby s věřícími mohl prožívat jejich všední život, lépe je poznal a současně jim pomáhal přiblížit se Bohu. Přednášel, vysvětloval věroučné otázky, s farníky se modlil a rozebíral náboženské otázky, nacvičoval zpěvy, kněžím pomáhal pronikat do liturgických textů a zpěvů atd. Nedocenitelné byly jeho osobní návštěvy v rodinách. Členům náboženských obcí pomáhal prohlubovat jejich víru.³⁸ Tato pastorační práce souvisela se skutečností, že Gorazd tehdy z úsporných důvodů zrušil eparchiální ústředí v Praze v Záhřebské ul. č. 6 a přenesl je do moravské obce Řimice, kde si pronajal budo-
vu a zřídil v ní novou kancelář. Tento stav existoval až do roku 1942.

Jedním z prvořadých cílů nového vedení pravoslavné náboženské obce bylo zajištění důstojných prostor pro konání pravidelných bohoslužeb – kostelů. Jednalo se o úkol velmi naléhavý, neboť pravoslavní neměli z minulosti na teritoriu českých zemí, s výjimkou západočeských lázeňských měst, žádné vlastní chrámy, a tak museli k bohoslužbám využívat sokolovny, ve velké míře školní budovy nebo prostory v soukromých domech, příp. se o kostely dělili s jinými církvemi, resp. měli prostory v pronájmu na určité dny a hodiny. Uvedené řešení nevyhovovalo už s ohledem na potřeby liturgie (ikonostasy), pokud pomíneme další aspekty tohoto problému. Způsob, jakým se pravoslavní v českých zemích s absencí chrámů vypořádali, je hodný obdivu; na rozdíl od Podkarpatské Rusi se čeští pravoslavní, až na jednu výjimku, vyhnuli bojům o kostely s jinými církvemi. Jednotlivé náboženské obce se rozhodly pro stavbu, příp. přestavbu, nových sakrálních objektů ve vlastní režii a na vlastní náklady, přičemž jejich postup můžeme označit za systematický, probíhající za účasti orgánů eparchie tak, aby se obce příliš nezadlužily. Náboženská obec nezačala se stavbou nového kostela do té doby, dokud nebyl dostavěn pravoslavný chrám na jiném místě. Přitom nešlo o izolovanou lokální akci, ale dotyčnou stavbou žila celá česká eparchie. V roce 1927 ústředí zpracovalo řád pro stavbu kostelů a od počátku 30. let v české eparchii působil o. Vsevolod Kolomacký (archimandrita Andrej),³⁹ který stavby

³⁸ Tak např. od listopadu 1934 do března 1935 žil ve Vilémově, od března do července 1935 ve Štěpánově, od listopadu 1935 do dubna 1936 v Brně, v létě 1938 v Třebíči, od prosince 1938 do července 1939 v Přerově, na podzim 1939 prožil několik měsíců ve Zlíně, v lednu 1940 se přestěhoval do Olomouce. Srov.: Š u v a r s k ý, J.: *Biskup Gorazd*, s. 217; R e z e k, Josef: *Požehnaný, jenž se běže ve jménu Páně. K jubileu 60. narozenin J. P. vладыky Gorazda 26. května*. Věstník, 10, 1939, č. 5, 1. 5., s. 25–26.

³⁹ V. Kolomacký pocházel z okolí Kyjeva, působil jako důstojník ruské carské armády, potom

řídil a také mnohé kostely projektoval. Pokládání základního kamene ke stavbě a svěcení nového chrámu reprezentovalo velkou církevní slavnost a probíhalo za účasti českého, příp. zahraničního biskupa a dalších významných hostů.

V roce 1925 česká pravoslavná obec vlastnila pouze jediný kostel – a to ve vesnici Chudobín na Litovelsku na Moravě. Ten byl postaven v roce 1923 v době, kdy se počítalo s tím, že CČS bude pravoslavnou. Po vyřešení problému ideové orientace církve došlo ke sporu o stavbu, který více než deset let ztrpčoval život všem věřícím, státní administrativě a soudním orgánům. Pravoslavní nakonec v roce 1934 chrám opustili a v roce 1936 si podle projektu V. Kolmackého postavili nový. Od konce 20. let v Čechách a na Moravě vznikly sakrální objekty ve Štěpánově (postaven chrám sv. Prokopa Sázavského, 1928), v Dolních Kounicích (adaptací vybudována kaple Nejsvětější Trojice, 1930), v Krpech u Mladé Boleslavi (na obecním hřbitově postavena kaple Vzkříšení Páně, 1930), v Brně (postaven chrám sv. Václava podle projektu Petra Levického, 1931), ve Vilémově (posvěcen kostel Zesnutí přesvaté Bohorodice, projekt E. Brosinger, 1932), v Jindřichovicích u K. Varů (posvěcena kaple a mauzoleum, 1932), v Josefově u Jaroměře, kaple sv. Jiljí, 1932), v Přerově (adaptován chrám sv. Václava, budova získána od evangelické církve, 1932), v Opatově u Okříšek (kostel sv. rodičů Jáchyma a Anny, 1933), v Řimicích (chrám sv. Ludmily, projekt V. Kolomacký, 1934), v Hradci Králové (převezen starobylý pravoslavný kostelík z východního Slovenska, 1935), v Chudobíně (1936), ve Střemeničku u Bouzova (chrám sv. Václava podle projektu V. Kolomackého, 1937), v Olomouci (chrám sv. Gorazda podle projektu V. Kolomackého, 1939), v Třebíči (chrám sv. Václava a Ludmily podle projektu V. Kolomackého, 1940), v Čelechovicích na Hané (kaple Přesvaté Trojice, základní kámen položen 1941, otevřena 1947).

Nejkomplikovanější situace ohledně pravoslavného chrámu panovala v Praze. Žádost pravoslavných o vrácení kostela sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí zůstala nevyřízena. Církev československá v roce 1922 umožnila spoluužívání chrámu ruskému biskupovi Sergijovi,⁴⁰ který zajišťoval bohoslužby pro ruské emigranty. Bohoslužby tu konal v letech 1922–1926 také Savatij, avšak jen jako host ruských pravoslavných.⁴¹ Na všech stranách byl tento stav pocítován jako provizorium, tím více, že se zhoršovaly vztahy mezi lidmi. Ruští pravoslavní našli východisko ze situace ve stavbě vlastní kaple Zesnutí Přesvaté Bohorodice na Olšanských hřbitovech v Praze (listopad 1925), která se od roku 1926 po kon-

v čs. legiích a jako důstojník čs. armády. Do české eparchie ho přivedla potřeba obsadit místo vojenského kuráta, přešel sem z mukačevsko-prešovské eparchie. Nebyl školením architekt, přesto projekty jeho chrámů a zejména realizované návrhy kostelů jsou pozoruhodné. Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd*, s. 201; O l e k s a , Michal: *Neklamte proti pravdě* (*Jk 3, 14*). Prešov 2000, s. 57–58.

40 V záležitosti bylo angažováno také ruské zastupitelství v Praze. NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, k. 3908–dopis z 1. 11. 1921, k. 3910 – dopis Konsistoře CČS chargé d' affaires V. Rafalskému z 23. 9. 1921. – Š e t ř i l o v á , Jana: *Karel Kramář – otec ruské emigrace*. In: Veber, Václav: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945*, 2. Praha 1994, s. 79–80.

41 NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, k. 3910 – Gorazdův dopis MŠNO z 15. 5. 1926. – Toto „soužití“ nebylo bezkonfliktní.

fliktu mezi Savatijem a Gorazdem⁴² stala také útočištěm české náboženské obce. Od 1. srpna 1926 tam probíhaly každou neděli české pravoslavné bohoslužby.⁴³

M. Červinka společně se Savatijem, po neúspěchu získat chrám sv. Mikuláše, celých pět let usilovali o nalezení nového vhodného chrámového prostoru. Od roku 1920 se vedení pravoslavného spolku zajímalo o školní kapli sv. Kříže na Příkopech, která nebyla užívána. Téměř čtyři roky vyjednávalo s ministerstvem školství, a přestože vlastník objektu projevil ochotu kostel propůjčit, nakonec jej na podzim 1923 získala řecko-katolická církev a ministerstvo pravoslavným nabídlo k adaptaci bývalou konírnu. V téže době předseda pravoslavného sdružení vyvinul iniciativu k získání benediktinského majetku, chrámu a kláštera v Emauzích na Slovanech, ale také neuspěl.

Na tyto snahy navázalo Gorazdovo vedení náboženské obce. Do roku 1928 spadá vyjednávání obce s ministerstvem školství o koupi odsvěceného kostela sv. Jana a přilehlé budovy v Praze 3 „Na prádle“, jež byl v majetku města Prahy.⁴⁴ Zájem o zmíněné objekty měl vyřešit nejen problém chrámových prostor, ale také umístění administrativní správy budoucí eparchie i autokefální církve a současně směřoval k umístění pravoslavného monastýru sv. Prokopa Sázavského, jež vznikl v předchozím roce a měl hrát významnou roli při upevňování pravoslaví v českých zemích.⁴⁵ V roce 1929 eparchie obdržela od státu na koupi objektu finanční subvenci, ale jednání se protahovala a pravděpodobně někdy v letech 1931–1932 ztroskotala.

Několik let se táhla také záležitost kolem kostela sv. Karla Boromejského v Praze 2 v Resslerově ul., o nějž Gorazd projevil zájem už v polovině roku 1926. Jeho majitelem bylo Vysoké učení technické, které prostory využívalo pro cukrovarnické

42 Jak policejní ředitelství, tak ministerstvo vnitra se od záležitosti distancovaly a odmítaly zasáhnout ve prospěch jedné nebo druhé strany. Situace nakonec vyústila v rozhodnutí rady starších CČS nepovolit v chrám sv. Mikuláše od 30. 4. 1926 bohoslužby ani Savatijovi, ani Gorazdovi. NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, k. 3910 – Zpráva o intervenci České náboženské obce pravoslavné v Praze z dubna 1926. Tamtéž, dopis Gorazda MŠNO z 15. 5. 1926.

43 Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd*, s. 175–177; G a v r i n ě v , Vladimír: *Ruský pravoslavný hřbitov s kaplí Zesnutí Přesvaté Bohorodice*. Hlas pravoslaví 48, 1992, s. 97–102. – V „pozadí“ stavby se angažovala rodina Karla Kramáře, především jeho ruská žena Naděžda. *Slavnostní posvěcení základů ruské kaple na olšanských hřbitovech*. Za pravdou, 4, 1924, č. 38, 18. 9., s. 232; *Za Dr. Karlem Kramářem*. Věstník, 8, 1937, č. 7, 1. 7., s. 50–51; V e n c o v s k ý , F.: *Karel Kramář*. Praha 1992, s. 15; K o p ř i v o v á - V u k o l o v á , Anastasie: *Osudy ruské emigrace v ČSR po roce 1945*. In: Veber, Václav a kol.: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945*, 1. Praha 1993, s. 80, 90–91.

44 *Slovanská Praha a pravoslavná církev*. Věstník 1, 1930, č. 21, 1. 11., s. 86–87. – V současné době je kostelík v držení CČSH a kolem něj je budováno také kulturní centrum církve.

45 Z Gorazdova dopisu MŠNO v Praze z 18. 10. 1928 se dovídáme, že byl právě založen pravoslavný monastýr v Praze jako náboženská, kulturní a vědecká instituce, v němž už nyní žijí tři monachové a existuje knihovna o 500 svazcích. Sděloval, že se počítá rovněž se zřízením bohosloveckého učiliště a i ono by mohlo být umístěno v objektu „Na prádle“. V současnosti by objekt mohl sloužit jako internát pro bohoslovce, kteří se připravují na složení maturity. – Počátkem ledna 1928 synodální rada zřídila fond na pravoslavný monastýr, na nějž byly převáděny prostředky z prodeje Grigoričovy knihy o historii pravoslaví v ČSR. NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, k. 3910. G r i g o r i č , V.: *Pravoslavná církev*, s. 167–168; Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd*, s. 189.

muzeum. Vedení náboženské obce se domnívalo, že pro tyto účely by státní správa mohla najít vhodné náhradní prostory a barokní stavbu předat pravoslavným. Jednání o pronájmu budovy však komplikoval také zájem řecko-katolické církve, jež tu chtěla zřídit rovněž seminář. Nakonec však složitá jednání, do nichž vstupovala různá ministerstva,⁴⁶ dopadla pro pravoslavné dobře a v roce 1933 vyústila v rozhodnutí předat budovu české pravoslavné eparchii na 50 let. Církev kostel stavebně adaptovala na chrám sv. Cyrila a Metoděje. Slavnost vysvěcení ústředního kostela pravoslavné církve, plánovaná původně na říjen 1934 a odložená v důsledku atentátu na jugoslávského krále a francouzského ministra zahraničí v Marseille, se uskutečnila 28. 9. 1935 za účasti předních reprezentantů československých a jugoslávských církevních a státních orgánů v čele s biskupem Dositejem⁴⁷ a zástupců pravoslavných církví z balkánských států. Ruskou pravoslavnou komunitu aktivně jako světitel chrámu reprezentoval biskup Sergij.

Snaha zajistit důstojné prostory pro konání bohoslužeb byla pouze dílčí, byť důležitou částí úsilí o konsolidaci církevního života. Neméně významný úkol biskupu Gorazdovi jako duchovnímu správci obce připadl v liturgické oblasti: v celé eparchii bylo třeba zavést jednotné pravoslavné bohoslužby. Zatímco Savatij prošel studiem a výchovou na ruských bohosloveckých učilištích a působil řadu let jako kněz v ruském církevním prostředí, pro Gorazda a kněze (a pochopitelně i věřící), kteří s ním v roce 1924 přešli z ČČS do pravoslavné náboženské obce, bylo pravoslaví v mnoha ohledech přece jen nové.⁴⁸ V drtivé většině absolvovali teologické studium v římskokatolických seminářích, v jejichž studijním programu tehdy nebylo příliš mnoho místa pro informace o jiných vyznáních a církvích. Je proto pochopitelné, že se tato záležitost neobešla bez diskusí a sporů.⁴⁹

⁴⁶ NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, karton 3910 – korespondence ministrů J. Dostálka a K. Krofty z konce roku 1932. V pozadí sehrával svou roli tlak z Jugoslávie, ze strany srbské církve. Srov. např. *Vladyka Dositej o šireniju pravoslavija v Českoslovačkoj*. Pravda, 21. 9. 1931 – výstřížek v NA Praha, fond MŠNO, sig. 47 VII, k. 3913. Tamtéž, karton 3907 – zpráva vyslanectví v Bělehradě MZV v Praze z 22. 9. 1932.

⁴⁷ Archiv úřadu eparchiální rady olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve v Olomouci, fond pozůstalost M. Pavlíka-Gorazda, bez sig. složka Srbská církev – dopis Dositeje Gorazdovi z 18. 9. 1935. *Vysvěcení pravoslavného chrámu v Praze*. Věstník, 6, 1935, č. 9, 27. 10., s. 41–42; *Co skrývá katedrála. K 60. výročí vysvěcení katedrálního chrámu sv. Cyrila a Metoděje*. Hlas pravoslaví 51, 1995, s. 280–282.

⁴⁸ Č e r v í n , V. A.: *Pravoslavná církev v Republice československé*. Za pravdou 6, 1926, č. 34, 26. 8., s. 136.

⁴⁹ Např. duchovní Josef Židek 7. 3. 1925 Gorazdovi napsal: „Pozastavil jsem se poněkud nad požadavkem nového experimentu bohoslužebného. Jsem sice pro to, aby se dal návod, jak sloužiti sv. Liturgii, je-li případně kněz sám, ale k tvoření nové nějaké liturgie se propůjčiti nemohu. Raděj bych trpěl liturgií římskou, nežli nějaký falsifikát liturgie pravoslavné. Nám vůbec schází pochopení té nesmírné vznešenosti posvátné bohoslužby Církve Boží a zároveň i nadšení pro ni. Já pokládám za nutné znalosti o liturgii rozšiřovati a nadšení pro ni vzbuzovati. Docílíme-li tohoto, pak jsme již postavili základy a potom teprve nastane rozvoj církve. Bohoslužba je koncentračním bodem náboženského života v Církvi. V misionářské své práci bych nikdy nešel napřed s bohoslužbami; jako reklama (pokládám bych to za naprosto nepřijatelné). Třeba nejprve hlásati víru křesťanskou a uvědomovati lid, buditi nadšení pro církev a teprve když je již část věřících přihlášená a vycvičena, teprve potom je třeba služby Boží konati. Ostatně dle

Gorazd jako ústřední postava ve sféře zavádění a sjednocení pravoslavné bohoslužby měl při řešení tohoto problému dvě možnosti: buď se obrátit na zahraniční vzory a převzít pravoslavnou liturgii z jinonárodního prostředí, nebo se pokusit v duchu své představy o budování svérázné české pravoslavné církve,⁵⁰ o vytvoření národní varianty, o pravoslavnou bohoslužbu s českým nádechem a respektem k místnímu bohoslužebnému úzu a zvyklostem. Český biskup se rozhodl pro druhou, zdá se obtížnější variantu. Nemohl být pochopitelně zcela originální, revoluční změny nepřicházely v úvahu, avšak pod vedením srbské církve, resp. Dositeje, a za konzultací a sympatií arcibiskupa Antonije a pomoci biskupa Damaskina, inspirován cizími vzory pracoval tvůrčím způsobem.⁵¹ Zavedl východní bohoslužebný řád, ale bohoslužebné texty přeložil (většinou ze staroslověnštiny) do novodobé literární češtiny, zjednodušil vnější rámec obřadů a s ohledem na místní zvyklosti položil důraz na neliturgický zpěv písní.⁵² Pod jeho vedením církev v oblasti umění hledala prostý český styl.⁵³

povahy bohoslužebné a dle intencí Církve nemohou bohoslužby konány býti pro obdiv anebo vůbec kritiku. Bohoslužby jsou vnitřní záležitostí církve, tajemnou její částkou.“ Archiv úřadu eparchiální rady olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve v Olomouci, fond pozůstalost M. Pavlíka-Gorazda, složka Dopisy kněžím, bez sig. – J. Židek 7. 3. 1925 Gorazdovi.

50 Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd*, s. 169.

51 Biskup S i m e o n : *K osmdesátému výročí biskupské chirotonie sv. vladky – mučedníka Gorazda*. In: Směřování. Olomouc 2002, s. 11.

52 V. Sís Gorazdovy snahy v této oblasti charakterizoval na okraj vydání jeho „Lidového sborníku“ těmito slovy: „*Biskup Gorazd správně pochopil, že na rozdíl od pravoslavných Rusů, Bulharů a Srbů pravoslavný Čechoslovák chce býti individuálně zúčastněn obřadů a hlavně liturgie, že chce nejen poslouchati pěvecké sbory, ale i sám zpívat i že chce sledovati obřady i jejich jednotlivosti a modliti se modlitbami obyčejně knězi vyhrazenými. Proto přizpůsobil potřebě lidového zpěvu liturgické zpěvy, aniž by porušil nějak jejich duchovní i obřadovou vyhraněnost. Byl to jistě úkol nesnadný zlidověti melodie často velmi archaistické, pocházející z dob slavného Kukurela i dřívějších. Biskup Gorazd však svůj úkol splnil skvěle: prokousal se složitostí Oktoichu, různých Stichirárů, Typiků, Trebníků a Liturgií a sestavil sborník, který jednoduchostí a účelností vyhoví plně potřebám naší pravoslavné církve.*“ S í s , V.: *Gorazdův „Lidový sborník“*. Národní listy, 23. 10. 1934 – výstřížek v NA Praha, fond VAMZV, i.č. 1485, k. 3198. – Josef Židek měl o zpěvní složce tuto představu: „*Lid by měl dostati do rukou melodie lehké, jednotné a v duchu svém. Motivy by se mohly vzít z chorálů staročeských Hospodine, pomiluj nás aneb Svätý Václave.*“ Tento námět pak rozšířil i o svou představu pravoslavné liturgie: „*Liturgie nesmí býti ponurá, ale vznešená a posvátná. Ona vlévá posvátné nadšení a uspokojení. K tomu jest třeba porozumění. Ovšem nesmíme se lekati ihned nějakého neúspěchu. Lid musí býti do ducha pravoslavné církve uveden. Až nastane sould mezi nitrem a liturgií a vůbec bohoslužbou, pak nastane vnitřní, duchovní uspokojení. A nitro našeho lidu se musí převrátiti, musí nastati náboženská převýchova, která záleží na tom, abychom ho odvrátili od povrchnosti a uvedli do hloubky náboženského života. Nám vůbec nesmí stačiti ,odpoutání od Říma‘, vždyť by to znamenalo prohloubení povrchnosti, bylo by to zdemoralizování lidu. Pryč s povrchností, pryč s kompromisem v zásadních otázkách, abychom se nedostali tam, kde je československá církev. Nenávidím kompromis. Rád bych byl, abychom všichni byli apoštolé Pravoslavi! A bude-li to nadšení v nás, přeneseme ho i na lid.*“ Archiv úřadu eparchiální rady olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve v Olomouci, fond pozůstalost M. Pavlíka-Gorazda, složka Dopisy kněžím, bez sig. – J. Židek 7. 3. 1925 Gorazdovi.

53 *Naše pravoslavi*. Praha 1978, s. 73. – Současníci si cenili i jeho vkladu do modlitební sféry,

Gorazdovo životní úsilí v liturgické sféře prošlo jakoby několika etapami vývoje. V době působení v CČS v letech 1920–1922 si duchovní osvojili mši podle latinského ritu s českými, mírně upravenými překlady textů. V další etapě Gorazd zaváděl tzv. východní liturgii označovanou někdy jako cyrilometodějská⁵⁴ a konečně od roku 1924 byla v moravských náboženských obcích⁵⁵ přijata pravoslavná liturgie sv. Jana Zlatoústého s texty v českém jazyce – v této fázi ji Gorazd rozepsal na psacím stroji a rozšířil mezi duchovní.⁵⁶ Sám o jejím významu napsal: „*Význam této liturgie jest čtverý. Především bude po stránce bohoslužebné znamenati dalekosáhlé odřímštění. Každá církev má svůj obřad, který tvoří jakousi charakteristiku její. Jako římská církev má obřad římský, tak budeme míti i my obřad svůj, a žádný římský kněz nebude se nám smět vysmívat – jak to někteří činili – že jsme se nezmohli na nic, než na překlad římského misálu. Druhý význam tkví v tom, že je to obřad opravdu křesťanský, který vynutí si respekt každého příslušníka jiných křesťanských církví a bude od nich též uznáván. Třetí význam je v tom, že touto liturgií vymaníme se jednou pro vždy z pokusnictví, kterému jsme propadli v církvi československé a že budeme míti hned jednotný obřad ve všech obcích, neboť bude pro všechny obce závazný. Tato závaznost musí nám býti věcí samozřejmou, jestliže naše práce má být postavena na pevný základ a jestli nemá býti vydána v nebezpečí nových otřesů. Čtvrtý význam české pravoslavné liturgie jest ten, že budou na ni rádi chodit i bydlící teď mezi námi Rusové. I zde v Olomouci jest řada Rusů i Srbů i Bulharů, o nichž my ani nevíme. Je zde řada srbských a ruských žen provdaných za Čechy. Ty všechny přivítáme ke svým bohoslužbám, takže*

kdy se jeho nové modlitby pokoušely reflektovat české národní a státní prvky. Např.: „*Rozpomeň se, Hospodine, na prezidenta Československé republiky a všechny jeho zákonné spolupracovníky ve správě státní i ve vojsku.*“ Nebo: „*Vítězství daruj nad nepřáteli republiky naší Československé. Rozpomeň se na všechny, kdož za víru a za vlast životy své položili. Zjemni, Hospodine, duchovní žížeň našeho národa československého, abychom přestali pít z plytkých cisteren. Žehnej, Hospodine předobry, požehnáním nejštědřejším duchovnímu vzkříšení Slovanstva i veškerého lidstva.*“

54 Česká pravoslavná liturgie se lišila od cyrilometodějské pouze v několika detailech, např.: 1. Místo oplatků se užíval kvašený chléb v podobě prosfor, z něhož se připravoval k liturgii tzv. beránek. 2. Před vlastní liturgií probíhala šestiminutová tzv. proskomidie jako příprava. 3. V cyrilometodějské liturgii byly pouze dvě ektemie (modlitby), na začátku a na konci, v české celkem čtyři. 4. V cyrilometodějské se dávalo požehnání už při tzv. pozdvihování, v české na konci bohoslužby. 5. V české liturgii byly obětní dary přinášeny až při obětování, uprostřed liturgie, z obětního stolu na oltář vchodem, u cyrilometodějské byly dary neseny hned na počátku ze zákristie přímo na oltář. 6. V cyrilometodějské liturgii byl kalich vyprázdněn už při přijímání, v české až po ukončení liturgie. 7. Poslední modlitbu před zakončením kněz vykonával mezi věřícími, v cyrilometodějské se modlil u oltáře. 8. Česká pravoslavná liturgie vypustila „Sláva na výsostech Bohu...“ – Zatímco pravoslavná liturgie (např. ruská) trvala i 2–3 hodiny, Gorazdovi se podařilo zkrátit ji zhruba na jednu hodinu i s kázáním.

55 *K novému roku 1925. Za pravdou*, 5, 1925, č. 1, 1. 1., s. 3.

56 Archiv úřadu eparchiální rady olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve v Olomouci, fond pozůstalost M. Pavlíka-Gorazda, Gorazdův text: Přednáška o liturgii pravoslavné. Š u v a r s k ý, J.: *Biskup Gorazd*, s. 169.

*naše bohoslužby budou jakousi společnou páskou mezi námi a ostatními pravoslavnými Slovany. A při všem tom budou to přece bohoslužby naše, české.*⁵⁷

Vytvoření a zavedení české pravoslavné liturgie nebylo jednorázovou záležitostí časově omezené kampaně, ale procesem rozloženým do delšího období a spojeným s rozšiřováním škály obřadů (např. jitřní a večerní bohoslužby) a prohlubováním jejich textové i zpěvní dimenze.⁵⁸ Hudební stránka obřadů byla inspirována nápěvy z ruské církve, řadu textů však Gorazd zhudebnil sám. Od poloviny 20. let eparchie nebo jednotlivé obce vydávaly bohoslužebné knihy, příručky, učebnice, zpěvníky atd., které položily základy v této sféře a vytvořily předpoklady pro obecné přijetí české pravoslavné liturgie. Jednalo se o původní i přeložené práce, přičemž obsahový profil publikačních aktivit se rozšiřoval i do jiných oblastí, takže můžeme hovořit o vzniku české pravoslavné náboženské literatury.⁵⁹ Jedním z jejích vrcholů v tomto období je Gorazdův 240 stránkový Pravoslavný katechismus z listopadu 1940, jakési shrnutí všeho, co by měl vyznavač pravoslaví vědět z oblasti věrouky a liturgiky.⁶⁰

⁵⁷ Archiv úřadu eparchiální rady olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve v Olomouci, fond pozůstalost M. Pavlíka-Gorazda, Gorazdův text: Přednáška o liturgii pravoslavné.

⁵⁸ Biskup G o r a z d : *Pravoslavný katechismus*. Praha-Hlinsko 1940, s. 174–212; *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*. Praha-Hlinsko 1933. Srov. k tomu: A l e š , Pavel: *Za 60 let nezestárl*. Hlas pravoslaví, 50, 1994, s. 538–544. – Viz i skripta P. Aleše *Český liturgický zpěv* vydaná pravoslavnou bohosloveckou fakultou. – Biskup Gorazd rovněž komponoval a pro pěvecké sbory připravil partitury, např. *Sborník pravoslavných církevních zpěvů*, 1. (Olomouc 1929). Druhý díl zůstal nedokončen.

⁵⁹ A b r a h á m , Vít: *Pravoslaví, jeho podstata, cesta a cíl*. Praha 1938; Biskup G o r a z d : *Pravoslavný katechismus*. Praha – Hlinsko b.d. (1940); C a n k o v , Stefan: *Pravoslavné křesťanství východní, jeho podstata a současný stav*. Přeložil Josef Židek. B.m. 1931; G o r a z d : *Pravidla pro duchovní osoby české pravoslavné eparchie*. Praha 1941. 23 s.; G r u z í n , Vladimír: *Slovanský sv. Václav. 929–1929*. Praha 1929; *Krátká modlitební knížka pravého křesťana*. (Autor Josef Neruda, anonymně). Dolní Kounice 1932. (Eviduje: Naše kniha, 13, 1932, č. 9–10, 1. 5., s. 183); *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*. Praha-Hlinsko 1933; M i r k o v i č , Lazar: *Pravoslavná liturgika čili nauka o bohoslužbě pravoslavné východní církve*. 1, 2. Přeložil Josef Neruda. Dolní Kounice 1930. 390 s. (Eviduje: Naše kniha, 13, 1932, č. 9–10, 1. 5., s. 183); *Mladý pravoslavný křesťan. Náboženská čítanka pro žáky nižších tříd obecných škol*. Praha 1936; N e r u d a , Josef: *Dějiny křesťanské pravoslavné církve. Pro měšťanské a střední školy*. Dolní Kounice 1931. (Rec.: Věstník, 3, 1932, č. 5, 1. 5., s. 23); N e r u d a , Josef: *Mistr Jan Hus v pravoslavném pojetí*. Praha 1940; *Služby Boží nepohyblivých svátků*. Přeložili Josef a Cyril Neruda. Dolní Kounice 1933. (Rec.: Věstník, 4, 1933, č. 5, 1. 5., s. 19); Š a v e l s k í j , G. J.: *Pravoslavné pastýřstvo. Základy, úkoly a druh pastýřské služby*. Přeložil Josef Židek. Chudobín 1931. (Eviduje: Naše kniha, 13, 1932, č. 5, 1. 3., s. 87); Š e v č í k , Alois Václav – Ž í d e k , Josef – K a u e r , František Petr: *Biblické dějiny pro žáky škol národních*. 3. vyd. (předchozí 1927, 1929). Praha 1951; Ž í d e k , Josef: *Pravoslavná liturgie pro žáky měšťanských a středních škol*. Chudobín 1932. (Rec.: Věstník, 3, 1932, č. 7, 1. 9., s. 31).

⁶⁰ Katechismus je koncipován ve formě otázek a odpovědí a jeho autor se široce opírá o Písmo svaté, přičemž řada pasáží má polemické zabarvení s cílem jasně prokázat, že „pravoslaví geneticky souvisí s apoštolskou církví“. La: *Pravoslavný katechismus*. Věstník, 11, 1940, č. 10, 1. 12., s. 57. Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd*, s. 219.

Ruku v ruce se zaváděním základních bohoslužebných knih (evangeliář, žaltář, služebník, časoslov, trebník, triod postní a triod květný, miněje, typikon, sborník, apoštolské skutky a listy apoštolů atd.) se duchovní správcové obcí zaměřili na opatření základních liturgických nádob (kalich, hvězdice, miska s podstavcem, kopí, lžice, antimins, darochranitelnice, daronosice) a bohoslužebných oděvů pro žalmisty, jáhny a kněze (stichar, orár, nárukávníky, epitrachil, pás, felon aj.).

Celková stabilizace církve se promítla také do snahy vyjasnit některé teologické otázky, k čemuž ve 30. letech sloužily pravidelné konference duchovenstva s přednáškami a rozpravou.⁶¹

Už shora jsme konstatovali, že pravoslavné hnutí v českých zemích po vzniku ČSR zaznamenalo početní rozmach. Podle výsledků sčítání lidu se k pravoslaví v roce 1921 hlásilo 9 221 osob (Čechy 7 292, Morava 1 687, Slezsko 242), zatímco v roce 1930 už 24 523 (Čechy 14 828, Morava a Slezsko 9 695).⁶² Přesto však v rámci náboženského života u nás zůstávalo poměrně malým seskupením a jeho růst byl svázán převážně s přestupy věřících z jiných církví. Je třeba konstatovat, že lidé kolem biskupa Gorazda tuto skutečnost správně reflektovali a pokoušeli se ji změnit aktivitami ve dvou oblastech: od počátku 30. let vedení eparchie položilo nový důraz na propagaci a šíření pravoslaví prostřednictvím kultury a současně akcentovalo význam výchovy pravoslavné mládeže a dorostu. Tuto novou strategii měly pomoci naplňovat a uvádět do života zejména dvě organizace: počátkem července 1931 v Přerově proběhl sjezd pravoslavných intelektuálů, jenž završilo založení Ligy pravoslavné kultury v Československu jako nepolitického centra pravoslavně orientovaných vzdělanců,⁶³ a Beseda pravoslavné mládeže (zal. 1937),⁶⁴ navazující na pravidelné roční konference hnutí pravo-

⁶¹ Tak např. na srpnové konferenci v roce 1936 o. Jan Rosák přednášek o dogmatu „neposkvrněné početí P. Marie“. Konference je odmítla označila za „dogmaticky nepřipustnou církevní novotu“. Na prosincové konferenci o. Boh. Axman přednášel o věroučném problému Ducha sv., na rok 1937 byla připravována přednáška o papežské neomylnosti ve věcech víry. *Z církevního života u nás*. Věstník, 8, 1937, č. 1, 1. 1., s. 4–5.

⁶² *Počet pravoslavných v ČSR podle úředního sčítání*. Věstník, 2, 1931, č. 21, 1. 11., s. 81–83.

⁶³ *Liga pravoslavné kultury*. Věstník, 2, 1931, č. 14, 15. 7., s. 56; Š u v a r s k ý, J.: *Biskup Gorazd*, s. 196. – Liga měla sjezdy v červnu 1932 v Bílovicích a v červenci 1933 v Brně, výrazně se v ní angažoval P. M. Haškovec. Měla ambice zakládat místní pobočky, v Brně, Praze, Třebíči.

⁶⁴ Š u v a r s k ý, J.: *Biskup Gorazd*, s. 207. *Konference Českého hnutí pravoslavné mládeže*. Věstník, 1, 1930, č. 15–16, 1. 8., s. 64–65; 3. *konference Českého hnutí pravoslavné mládeže v Přerově*. Věstník, 2, 1931, č. 14, 15. 7., s. 55–56. – Transformace hnutí mládeže reagovala na skutečnost, že spolkové struktury (budované od roku 1932 pod názvem Československé hnutí pravoslavné mládeže) byly údajně příliš izolované od církevního života, proto eparchiální shromáždění 11. 5. 1936 rozhodlo vytvořit v rámci církevních obcí volná sdružení pravoslavné mládeže pod názvem „Beseda pravoslavné mládeže“. Tento krok nebyl některými funkcionáři v čele s o. Josefem Žídkem, dosavadním předsedou a iniciátorem mládežnického hnutí pravoslavných, pochopen a vnesl do vztahů mezi lidmi značné komplikace. J. Židek se nakonec s pravoslavnou církví rozešel a vrátil se (1938) do římskokatolické církve. Srov.: *Pravoslavné mládeži*. Věstník, 7, 1936, č. 9, 1. 11., s. 5–6; *K prohlášení p. faráře Josefa Žídka v Rozsévači*. Věstník, 10, 1939, č. 2, 1. 2., s. 7–9; Ž í d e k, Josef: *Tisková oprava*. Věstník, 10,

slavné mládeže (od roku 1929). Schůze, sjezdy a setkávání členů těchto organizací a jejich přátel plnilo důležitou roli nejen ve zmíněném propagačním smyslu a jako nástroj sblížení lidí, upevňování vědomí sounáležitosti, ale stávalo se také veřejnou tribunou pravoslavných, sloužilo k proklamaci postojů pravoslavné církve k otázkám veřejného a politického života v Československu. Tento rys vystoupil do popředí zejména na sklonku 30. let, v období ohrožení republiky německým fašismem. Tak např. 24. 10. 1937 na schůzi Pravoslavné besedy mládeže biskup Gorazd formuloval postoj českého pravoslavného hnutí k fašismu, distancoval se od něj, a dobově viděl jako možné spojence Československa Jugoslávií, Bulharsko a Rusko,⁶⁵ tedy státy, v nichž měla významné pozice pravoslavná církev. Čeští pravoslavní se postavili do řad obránců republiky a demokracie a vystupovali proti rasismu a válce z křesťanského hlediska. Koncem října 1938 se biskup Gorazd v poselství obrátil ke všem pravoslavným patriarchům, metropolitům a eparchům a vyzýval k solidaritě s lidem Československa.⁶⁶

Při reflexi Gorazdova budovatelského díla v české pravoslavné církvi je třeba zdůraznit, že postupoval v souladu s plány a představami srbské mateřské církve. Tuto práci výrazně narušily a nakonec zmařily události na přelomu 30. a 40. let 20. století. Už po Mnichovu 1938 se začaly objevovat tlaky na začlenění české pravoslavné eparchie k berlínské eparchii spravované arcibiskupem Serafinem (Ladem). Gorazd těmto tendencím zpočátku čelil a odvolával se na nutnost řídit se pokyny srbské církve. Nakonec však v období po 6. dubnu 1941, po vojenském obsazení Jugoslávie, podlehl a tak spojení se srbskou církví bylo ztraceno – jak se později ukázalo, navždy. 27. září 1942 následoval zákaz pravoslavné církve v souvislosti s událostmi po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Celková situace po skončení 2. světové války, etablování Titova režimu v Jugoslávii a silná pozice SSSR v Československu po osvobození v roce 1945, nepřála obnovení předválečných vztahů mezi srbskou a československou pravoslavnou církví. Dosavadní úlohu srbské pravoslavné církve plně převzala ruská pravoslavná církev.

1939, č. 3, s. 16–17. V roce 1938 se jejich vedoucím stal o. Jiří Novák, v roce 1941 byl jejich ústředním tajemníkem zvolen bohoslovec Otakar Pavel Axmann. V čele hnutí pravoslavné mládeže v roce 1930 figuroval o. Josef Židek, generálním tajemníkem byl o. Pavel Šrom.

⁶⁵ Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd*, s. 211.

⁶⁶ Š u v a r s k ý , J.: *Biskup Gorazd*, s. 213–216. – K historii po roce 1925 srov. Ž a l č í k , Mojmír (upravil Pavel Aleš): *K výročí vzniku našich eparchií*. Hlas pravoslaví 45, 1990, s. 79–81.

ZUR PROBLEMATIK DES AUFBAUS DER TSCHECHISCHEN ORTHODOXEN KIRCHE IN DER ERSTEN REPUBLIK

Ziel des vorliegenden Beitrags ist es, die zentrale Rolle des Bischofs Gorazd-Matej Pavlik beim inneren Aufbau der Tschechischen Orthodoxen Kirche in den Jahren der Ersten Republik aufzuzeigen. Für dessen Wirken besaß der Belgrader Vertrag zwischen der Tschechoslowakei und dem Königreich SHS aus dem Jahre 1924 grundlegende Bedeutung, der aus Sicht juristischer Streitigkeiten ein Entgegenkommen des tschechoslowakischen Staates gegenüber der serbischen Kirche bedeutete. Der Vertrag schuf die formalen Voraussetzungen dafür, dass Gorazd die Tschechoslowakische Kirche verlassen und mit Hilfe von Staatsbeamten im November 1925 an die Spitze der Tschechischen Orthodoxen Glaubensgemeinde in Prag treten konnte. Damit stieg Gorazd zur zentralen Gründerfigur der tschechischen Orthodoxie auf: unter Führung, mit Hilfe und Unterstützung der Serbischen Orthodoxen Kirche errichtete Gorazd in den Jahren 1926–1942 die tschechische orthodoxe Eparchie. In den Jahren 1926–1929 entstand die Verfassung der tschechischen Orthodoxen Kirche; Gorazd erhielt aus Serbien umfangreiche finanzielle Mittel, die für die Absicherung der Gehälter der ersten Geistlichen, für administrative und organisatorische Zwecke Verwendung fanden. Gorazd handelte die Erziehung und Ausbildung der ersten Generation tschechischer orthodoxer Priester aus. Mit Unterstützung der Bischöfe Dositej, Damskin und weiterer Würdenträger wurde Gorazd zum Schöpfer der tschechischen orthodoxen Liturgie als nationaler Variante der orthodoxen Liturgie, die dem lokalen tschechischen Gottesdienstcharakter sowie den Gewohnten entgegenkam. In entscheidender Weise bestimmte Gorazd die Frage der Errichtung von Kirchen, der inneren Ordnung sowie der Tätigkeit der Kirchenführung sowie der Organisation des Lebens in den kirchlichen Gemeinden.

